

ISSN 2221-6294. Княжа доба: історія і культура. 2025. Вип. 17.

УДК [94(477:48):398.22(=113.3)]"/.../09":[001.8"20"](09)

DOI: <https://doi.org/10.33402/kd.2025-17-5-28>

Владислав Кіорсак

доктор філософії

молодший науковий співробітник відділу нової історії України

Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3144-2405>

e-mail: vlad.kiorsak@gmail.com

ІСЛАНДСЬКІ САГИ ТА ПОХОДЖЕННЯ РУСІ. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАУВАГИ В РОЗРІЗІ СУЧАСНИХ ТЕОРІЙ

Здійснено спробу проаналізувати ісландські саги в контексті дослідження історії Русі. Зокрема, поставлено питання, які саме аспекти середньовічної східноєвропейської історії можуть вивчатися із використанням давньоєскандинавської писемності.

Основну увагу звернено на аналіз аргументів сучасних українських істориків, які використовували саги, для того, щоб довести або спростувати норманське походження Русі. Щоб краще зрозуміти, чи може голос або мовчання саг свідчити на користь присутності чи відсутності вікінгів у ранньодержавних структурах Русі, запропоновано детально вивчити контекст творення та текстуальну специфіку цих текстів. До першого зараховано історію творчих осередків у Ісландії, політику пам'яті, інтелектуальну культуру та політичні відносини між Руссю і Скандинавією. Зауважено, що у другій важливо наголосити на сагах як літературній традиції, яка має свої обмеження та особливості збереження інформації. Доведено, що саме розуміння цих двох ключових чинників дає змогу краще збагнути історичне значення саг у відображенні різних епізодів історії Русі.

Стверджено, що основою саг могли бути фрагменти, які відображають реальні процеси багатовікової міжкультурної комунікації між Скандинавією та Руссю. Наголошено, що достовірність саг у відображенні історії до XI ст. є вкрай обмеженою. Однак акцентовано, що відсутність згадок про руських князів до Володимира Великого у сагах не може слугувати вагомим аргументом у дискусіях про їхнє неєскандинавське походження; так само не можна стверджувати, що єскандинави не мали впливу на формування державності Русі, зважаючи на недостовірність свідчень саг.

Встановлено, що, попри обмежену історичну достовірність, саги залишаються цінним джерелом для вивчення історичної пам'яті та колективних уявлень про минуле епохи Високого Середньовіччя. Продемонстровано, як у сагах відображено особливий статус Русі в єскандинавському історичному наративі, та простежено, як території Східної Європи були інтегровані в міфологічну та історичну традицію північних народів.

Ключові слова: саги, Русь, вікінги, історія України, культурна пам'ять.

Середньовічна нордична писемність – важлива частина європейської культурної спадщини. Значення цієї традиції виходить далеко за межі локального скандинавського простору. Вона зачіпає важливі аспекти германської культури і світогляду, переосмислює ключові фрагменти пам'яті європейських племен, адаптує греко-римську спадщину, а також пропонує власний погляд на сусідні території та їхнє населення. Усе це призводить до того, що скандинавські тексти використовують не лише історики, які займаються вивченням минулого Норвегії, Швеції, Данії та Ісландії, а й славісти, германісти, фахівці з історії Русі, Англії, імперії Франків, дослідники європейських язичницьких релігій, спеціалісти з військової історії, філософії та багато інших вчених чи інтелектуалів.

Водночас скандинавська літературна традиція є специфічною за своїми жанрами та потребує особливих підходів під час аналізу. Вершиною її складності та неоднозначності є ісландські саги. Цей жанр літератури дуже важко піддається якомусь чіткому визначенню, адже містить різні за змістом і формою твори. Спільною рисою цих текстів є їхня орієнтація на минуле: як недавнє, так і події трьохсотлітньої давності чи навіть доісторичних часів. Саги оповідали про походження богів та людей, великі міграції чи колонізації. Це могли бути наративи про заселення Скандинавії у міфічний час, а також топоси про відкриття Ісландії, Гренландії чи Північної Америки. Ці тексти можуть мати художнє обрамлення, переказувати фрагменти епічної поетики, використовувати античні чи західноєвропейські топоси, консервувати свідчення очевидців чи навіть адаптувати тексти інших авторів, називаючи їх сагами. Усе це не дозволяє історикам вдаватися до будь-яких узагальнень. Кожен твір є унікальним і вимагає специфічного підходу для того, щоб почерпнути звідти історичну інформацію (Tulinus, 2002; Clunies Ross, 2009, p. 163–181; Clunies Ross, 1993, p. 372–385; Hermann, 2009, p. 332–354).

Ця особливість жанру, чи то пак цілої літературної традиції, робить ці джерела вкрай підступними для читача. Часто інформація, яку ми сприймаємо, потребує подальшого відокремлення культурних шарів. Інтелектуальна культура, історична пам'ять, сучасна політична ситуація – усі ці чинники впливають на формування кінцевих образів. Після процесу деконструкції сюжетів чи фабул ми можемо побачити, що окремі фрагменти мали зовсім інший сенс, аніж нам видавалося спочатку. Часто трапляється, що мотивація використання тих чи тих топосів полягала у тому, що автор прагнув передати як найправдивішу версію історії. Проте він був заручником традиції своєї спільноти або використовував сучасну перспективу для зображення подій сторічної давнини (Tulinus, 2009, p. 193–200; Larrington, 2012, p. 251–270; Driscoll, 2012, c. 50–63).

Це актуально навіть для версій одного твору. Різні автори могли обґрунтовувати власне бачення подій. Унаслідок цього у сучасній науці формується підхід, який розглядає сагу не в розрізі окремого твору, а фокусується на окремих версіях твору, що є частиною манускрипту, який найчастіше містив кілька творів. За такого підходу ми можемо краще зрозуміти середовища творення саги та її контекст. Ми також краще розумітимемо світогляд автора та його політичні вподобання (Driscoll, 2010, p. 87–104).

Сучасна школа вивчення саг в Україні перебуває на початковому етапі формування. Кількість методологічних напрацювань у цій царині мізерна. Проте це не означає, що саги як джерело не є популярними в українській історіографії. Українські вчені послуговуються цими джерелами для компаративістичних

студій чи залучають як додаткове джерело у власних дослідженнях. Непоодинокими є звертання до саг і в розрізі вивчення історії Русі. Це зрозуміло, адже інформації із писемних джерел до вивчення середньовічної історії України вкрай мало. Ще менше джерел згадують раннє середньовіччя та період формування державності Русі. Водночас ісландська література доволі часто згадує Східну Європу. В окремих її жанрах, таких як саги про давні часи, ці терени трапляються у кожному другому творі. Ці тексти згадують вікінгів, ранніх королів та їхні відносини зі Східною Європою. Вивчаючи такі твори, виникає логічне бажання проаналізувати їх під час досліджень таємничого періоду походження руської державності.

Проблема походження Русі безсумнівно є однією із найбільш дискусійних та чутливих в українській історичній науці. Історіографію питання тут традиційно розглядали у контексті двох протидіючих теорій – норманської та анти-норманської. Перша наголошувала на важливості скандинавського чинника у формуванні місцевої державності, у той час як друга обґрунтовувала домінацію слов'янського елементу і заперечувала нордичні впливи на формування ранніх інститутів (Войтович, 2011, с. 142–188; Щодра, 2022b, с. 115–139). Сучасні дослідники намагаються не обмежувати себе рамками теорій. Для цього вони нерідко вдаються до компаративних досліджень та залучають різноманітні писемні й археологічні джерела. Завдяки цьому питання походження Русі вбудовується у контекст світової історії (Jakobsson, 2020).

Один із способів розширити горизонти сприйняття княжої доби – використання ісландських саг. Прикладом сучасних істориків, які зверталися у своїх дослідженнях історії Русі до цих джерел, є Ольга Щодра (Щодра, 2017, с. 9–27; Щодра, 2018a, с. 9–27; Щодра, 2022b, с. 115–139), Леонтій Войтович (Войтович, 2006; Войтович, 2011, с. 142–188; Войтович, 2013, с. 91–123; Войтович, 2014; Войтович, 2015, с. 37–5; Войтович, 2016, с. 93–10), Наталія Райтаровська (Райтаровська, 2021, с. 120–127), Віта Половинська (Половинська, 2013; Половинська, 2018a; Половинська, 2018b, с. 204–219; Половинська, 2020, с. 4–14), Денис Король (Король, 2021a, с. 80–89; Король, 2021b, с. 437–461), Олександр Филипчук (Филипчук, 2008, с. 7–29; Филипчук, 2013; Филипчук, 2014a, с. 7–11; Филипчук, 2014b, с. 193–205) та ін. Усі вони мали різні позиції, різний ступінь залучення та по-різному трактували ці твори. Так само різними були підходи у вивченні саг у контексті історії Русі. Деякі вчені використовували саги, щоб довести присутність скандинавського чинника, натомість інша частина покликала на ці тексти, щоб спростувати цю тезу.

Мета статті – зрозуміти, наскільки виправдані покликання на ці джерела у тих чи тих теоріях; збагнути, чи можуть саги бути корисними під час дослідження ранньосередньовічної історії України, чи є їхній голос і/або мовчання аргументом на користь підтримки котроїсь із теорій, а також, якщо саги справді мають історичне ядро, то якою мірою їх варто залучати до наукових дискусій.

Традиційно скептики норманізму ставилися із упередженням до саг як до історичного джерела. Окремі вчені наголошували, що саме саги сформували хибне уявлення про Русь як державу з домінуючим впливом вікінгів. Ці тексти сприймалися як художня література чи казки, які мають мало спільного з історичною дійсністю. Водночас голос та мовчання ісландської літератури розглядалися і як аргумент у головних дискусійних питаннях: походження назви Русь, етнічна належність варягів, період проникнення скандинавів на терени

Русі, походження правлячої династії Рюриковичів тощо. У статті розглянуто ключові тези цих досліджень крізь призму сучасних напрацювань про історію саг як жанру та їхні особливості. Цей аналіз повинен почати формувати методологічні принципи роботи із сагами в контексті дослідження східноєвропейської історії у різні періоди середньовіччя.

Одним із найпопулярніших тверджень скептиків норманізму є теза про те, що контакти Русі зі скандинавами повною мірою починаються лише наприкінці X – на початку XI ст. за правління Володимира Великого (980–1015). До цього такі зв'язки були спорадичними і точно не могли призвести до суттєвого північного впливу на становлення та розвиток руської державності. Ба більше, русько-скандинавські відносини переважно відбувалися на півночі Русі, а ключові процеси державотворення – у Наддніпрянщині (Кириленко, 2014, с. 160–162; Кузьмин, 1985, с. 110–115; Гедеонов, 1876, с. 234; Фомин, 2005, с. 442).

У цьому контексті автори покликаються на саги, які не згадують про Русь до XI ст. Вони стверджують, що будь-які більш-менш достовірні згадки про ці території не можуть датуватися ранішим періодом. Зокрема, О. Щодра зазначає: «Сучасні російські філологи-скандинавісти Олена Мельнікова, Татяна Джаксон, Галина Глазиріна довели, що найбільш ранні згадки про Східну Європу у скандинавських писемних джерелах, зокрема рунічних написах і сагах, датуються кінцем X–XI ст.» (Щодра, 2017, с. 16). Саги не згадують також і Рюрика, «це неможливо пояснити, якщо він справді був шведом» (Щодра, 2017, с. 16). Окрім того, саги не знають й інших Рюриковичів аж до самого Володимира Святославича (Щодра, 2022а, с. 24). Ці аргументи часто використовували радянські історики (Кузьмин, 1970, с. 28–55; Кузьмин, 1980, с. 55–57) і зараз їх залучають окремі українські вчені (Щодра, 2018b, с. 158–17; Щодра, 2022а, с. 13–41).

Ще одним аргументом є те, що й інші скандинавські джерела IX–XI ст. нічого не згадують про Русь. Як приклад, тут наводять поему норвезького складьда Тьйодольфа (Þjóðólfr ór Hvíni), який жив на зламі IX–X ст. Його вірші збереглися у творах ісландського автора Сноррі Стурлусона (Snorri Sturluson), зокрема у «Прозовій Едді» та «Сазі про Інглінгів». Працюючи з такими джерелами, історики прагнуть знайти відбитки контактів норманів зі Східною Європою. Відсутність таких згадок наптовхує на думку, що вплив північних мандрівників на локальні державотворчі процеси переоцінений. Зокрема, О. Щодра зауважує: «... серед сучасників літописного Рюрика був скальд Тіодольф, пісні якого зберіг Сноррі Стурлусон. У них згадуються східні венеди, тобто слов'яни, однак немає жодної згадки про “засновника Русі” Рюрика» (Щодра, 2022b, с. 127).

На основі зазначених тез виникають питання: чи справді скандинавські джерела, зокрема саги, не могли не знати про русько-скандинавські відносини, якщо вони справді були. Чи означає мовчання зазначених джерел про Рюрика те, що він мав нескандинавське походження? Чи є відсутність згадок історичних князів до Володимира Великого аргументом на користь тези про обмеженість впливів норманів на державотворчі процеси VIII–X ст.?

Дослідження нордичних писемних джерел періоду раннього середньовіччя вкрай складне. Місцевих текстів IX–XI ст., які би могли засвідчити чи спростувати не лише присутність скандинавів на Русі, а й будь-які інші аспекти історії Північної Європи, обмаль. Вони обмежуються короткими рунічними написами та усною традицією (Williams, 2008, р. 281). Остання здебільшого

циркулювала у формі скальдинчої поетики й епічної творчості. Саме вона стала підґрунтям для виникнення сагової традиції. Автори саг традиційно використовували віршовані строфи давніх скальдів у своїх текстах. Інколи вони дослівно цитували їх. Це дало змогу зберегти частину цих творів. Завдяки ритмічній структурі та римованим строфам інформація довше зберігалася у первісному вигляді, тож ці уривки часто використовують як фрагменти літератури IX–X ст. (Clunies Ross, 2012, p. 121–124; Guðmundsdóttir, 2018, p. 21–22).

Все змінюється у XI ст., коли на більшості скандинавських територій остаточно утверджується християнство. У цей час у Північній Європі зароджуються літературні школи. Найвидатнішою з них стала традиція саг. Вона постає у другій половині XI ст. на віддаленому о. Ісландія. Її первісною метою було створення локального історичного наративу. Населення ще недавно безлюдного острова потребувало спільних цінностей та візії свого минулого. Емігрантська спільнота відчувала кризу ідентичності та мала створити свій наратив про минуле. Унікальні суспільні умови дуже швидко перетворили Ісландію на кузню нордичної історії. Місцеві автори переосмислювали давні міфи, а скандинавські королі нерідко замовляли в острів'ян історії свого роду (Jakobsson, 2009, p. 79–81; Tulinius, 2020, p. 297).

У XII–XIII ст. літературна традиція Ісландії активно розвивається. Постають нові жанри, виявляються зовнішні впливи й устальюється власний канон і культурна пам'ять. У цей час на сторінках манускриптів з'являються згадки про Русь. Це був час, коли її державність переживала період занепаду та згодом зникла зовсім. Однак це не зупиняло авторів досліджувати східноєвропейську історію та вбудовувати у власні міфи. Не можна стверджувати, що Русь є невідомою для ісландців до XI ст. у хронологічній перспективі¹. Топоніми Русі та навіть окремих її міст автори саг використовують під час описів епохи вікінгів чи навіть більш ранніх періодів, прагнучи показати цю територію важливою частиною власної історії, адже звідси походила одна із груп скандинавських богів – ванів. Тут у легендарні часи розташовувалися держави готів та гунів, від яких нордичні королівства відводили своє правонаступництво (Кіорсак, 2021, с. 29–44). Русь була частиною «імперії вікінгів» – легендарного королівства, яке нібито заснував ватажок вікінгів Рагнар Лодброк (Ragnarr loðbrók) (Ashman Rowe, 2009, p. 357–359; Кіорсак, 2023, с. 15–16). Ці терени ісландці сприймали як частину власної ойкумени. Окреслений простір Ганс Якоб Орнінг (Hans Jacob Orning) назвав «нордичною спільнотою», себто віртуальною спільністю, яка формувала образ тогочасної літератури (Orning, 2016, p. 353–255).

Ісландці претендували на те, що знають історію Русі. Вони писали її від найдавніших часів, згадували правителів, важливі події, сусідні території, міста та навіть гідроніми. Однак виникають питання: наскільки ця впевненість ісландців у знанні історії Русі була виправданою? Чи справді знання, які вони мали, репрезентували минуле Русі періоду епохи вікінгів чи навіть більш ранніх періодів?

¹ Саги практично не використовували хронологічної перспективи. Вони дуже рідко згадували конкретні дати. Здебільшого, під час датування, доводиться відштовхуватися від якихось ключових подій. Оскільки відомі саги – це твори XII–XIV ст., їхні сюжети про давніші часи є умовно «відомими», адже вони здебільшого містять значну частину вимислу. У цьому контексті доцільно наголосити, що ісландські автори претендували на те, що вони знають про Русь від найдавніших часів. Водночас важливо розуміти, що це далеко не завжди означало, що вони справді мали знання про цю державу.

Це – складне питання. По-перше, саги часто згадують Русь абстрактно. Ці території з'являються у контексті походів різних ватажків без особливих деталей². По-друге, саги, які описували подорожі героїв у далекі землі, часто давали паранормальні елементи. Тут часто можна зустріти драконів, велетнів, чаклунів та інших фантастичних істот. Східна Європа набуває рис території пограниччя із магічним Сходом. Герої, яких пов'язували із Руссю, часто були збірними образами, історичність яких вкрай складно довести. Окрім того, у цих творах є історичні описи епохи вікінгів чи навіть давніших періодів, які писали з перспективи XI–XII ст. Ранньосередньовічні племінні об'єднання норманів перетворюються на держави, які були добре знайомі ісландцям Високого середньовіччя. Вони переносять у давнину сучасні атрибути влади та політичну ситуацію, а стародавні королі та ватажки вікінгів вбирають риси сучасних правителів.

Русь – приклад того, як відомості про минуле формувалися значною мірою під впливом політичних відносин пізніших століть. На злам X–XI ст. припадає пік у відносинах Русі та Норвегії. Саме цей період став украй важливим, з огляду на політику пам'яті норвезького королівства. У X–XI ст. Норвегія потопала у міжусобицях. Бунтівних ярлів підтримують данці, які періодично захоплюють ці землі та долучають їх до власного королівства. Протягом зазначеного періоду Олаф Трюггвасон (Óláfr Tryggvason) (король Норвегії, 995–1000), Олаф Гаральдсон (Святий) (Óláfr Haraldsson, hinn helgi) (король Норвегії, 1015–1028), Магнус Олафсон (Magnús Ólafsson) (король Норвегії, 1035–1047) та Гаральд Гардрада (Haraldr harðráði) (король Норвегії, 1046–1066) змушені покинути Норвегію та втікати у Швецію, а згодом – на Русь. Це був час максимальної політичної нестабільності та загрози для існування династії Гарфарпів (Hárfagreætta) (Bagge, 2006, p. 473–513).

Для того, щоб зберегти владу, норвезькі правителі звертаються до ісландців, які в той час починають активно записувати та продукувати нові твори. Тому вже в XI ст., одразу після смерті Олафа Гаральдсона, відбуваються спроби сакралізації цієї династії. Олафа канонізують за рік після смерті, а велика кількість епічного матеріалу та саг перетворюють його на одного із найшанованіших святих – покровителя Норвегії. Інші згадані правителі стають головними героями саг і поетичних творів. Вони набувають образів головних поборників християнства, відважних воїнів, але найголовніше те, що їхнє походження пов'язане із богами та найдавнішими людьми (Ommundsen, 2009, p. 152–156).

Зазначені правителі перетворюються на образи популярної культури, а їхні біографії стають важливими історіями, які знав кожен. На щастя для українських дослідників, Русь була важливою частиною біографії усіх чотирьох

² В ісландських сагах часто використовується формулювання, що той чи той герой воював в Аустрверзі (інколи використовували множинну форму – Аустрверги). Із контексту саг можна зрозуміти, що цей топонім не завжди мав однакове значення та на ранніх етапах позначав східну частину Балтики. Однак згодом він масштабувався на Русь та Східну Європу загалом. Зокрема, такі походи на Аустрвег описали Ерік Кривавий Сокир (Eiríkr Haraldsson blóðøx) у «Сазі про Гаральда Прекрасноволосого» (у манускрипті «Fagrskinna»), Грольва Пішохода (Göngu-Hrólfr) у тій же сазі (у книжці «Коло Земне» Сноррі Стурлусона (Snorri Sturluson)), Гамлі (Gamli) і Гутторм (Guthorm) у «Сазі про Гокона Доброго» (у манускрипті «Fagrskinna»), Стюрбйорна Могутнього (Styrbjörn enn sterki) у «Сазі про Кнютлінгів», у цій же сазі згадуються походи данського короля Свена Вилобородого (Svein Tjugeskjegg), Еріка Доброго (Erik Ejegod), Сігмунда (Sigmund) у «Сазі про Фарерців», Гаральда Гормсона (Haraldr Blátönn) у «Сазі про Йомсвікінгів» та в інших творах.

правителів. І це суттєво вплинуло на кількість згадок цих територій у популярній культурі. Зазначені обставини зробили руську державу більш відомою та видимою. Водночас ці сюжети стереотипізували ці території. Їхній образ став основним для тогочасного канону. Саги, які прагнули бути достовірними, часто повторно використовували вже відомі топоси. Так вони лише укріплювали цей образ в уявленнях ісландців.

Саме це, на мою думку, є відповіддю на запитання, чому саме XI ст. стало тим зразком, крізь призму якого ісландці бачили Русь. Та чи означає це, що до XI ст. скандинави не мали тісних зв'язків зі Східною Європою? Очевидно, що ні. Це свідчить лише про те, що образ Русі XI ст. став зразком для цілої літературної традиції у Норвегії та Ісландії.

У цьому сенсі зображення східноєвропейських територій не було унікальним. Саги почали записуватися в XI ст., тому будь-який сюжет, присвячений більш раннім часам, апріорі викривлений. Окрім того, варто наголосити, що усі відомі нам саги (можливо, за винятком окремих версій) були написані ісландцями в Ісландії. Ця країна мала тісні зв'язки із Норвегією. Кістяк її населення – норвезькі переселенці, які принесли на острів локальні історичні міфи та традицію. Острів завжди тяжів політично до Норвегії. Ісландські автори писали саги на замовлення норвезьких королів та були навіть членами королівських дорадчих органів. Вони були професіоналами у створенні міфів та формуванні історичної пам'яті. У 1262 р. Ісландія стає частиною Норвезького королівства. Цим можна пояснити те, що ісландці бачили світ значною мірою крізь норвезьку оптику і були активно залучені у створення спільного культурного простору (Jakobsson, 2019, p. 571–592; Long, 2017, p. 59–62).

На підтвердження цих слів можна навести приклад із сакральним образом Русі у сагах. Сверрір Якобсон (Sverrir Jakobsson) проаналізував ці тексти та зробив висновок, що з Руссю пов'язаний образ важливої християнської держави в уявленнях тогочасних норвежців та ісландців. Київ та Константинополь сприймалися як основоположні центри християнства. Навіть факт церковного розколу 1054 р. не вплинув на зменшення популярності цього міфу. До такого топосу насамперед долучилися Олаф Трюгтвассон та Олаф Святий. Точніше історії, які творили про них ісландці. Згадані правителі стали уособленням остаточного укріплення християнства у Норвегії. Той факт, що вони обоє утвердилися на престолі після повернення з Русі, надавав цій території особливого значення (Jakobsson, 2006, p. 935–943; Якобссон, 2006, с. 165–167).

Використання оптики XI–XII ст. під час опису події епохи вікінгів виявляється у «Сазі про Гальвдана». У цьому тексті зображено події, пов'язані із захопленням королівства Альдейгюборг норвезькими піратами орієнтовно у IX ст. (Fornaldar sögur, 1830, p. 520–559). Сага є яскравим прикладом свого часу. У тексті багато вікінгської романтики, лицарських історій та любовних епізодів³. Головне місце подій варто співвідносити із Ладогою – одним із найбільш концентрованих центрів скандинавської культури Східної Європи. Не виняток, що сага справді творилася з окремих фрагментів про боротьбу скандинавських кланів за торговельні шляхи у Східній Європі. Проте значний проміжок між подіями та часом їхнього запису привів до того, що ці твори увібрали велику кількість елементів культури. Головний герой Гальвдан (Hálfðanar) є не

³ Цей твір був написаний під значним впливом французької та англійської куртуазних традицій. Він поєднав захоплення вікінгами й імплементацію історичних міфів із модним і цікавим жанром роману.

просто ватажком вікінгів. Він поєднує риси куртуазного героя-лицаря, який шукає своє кохання (Mariné, 2014).

Вибір Альдейгуборга як основної локації подій також не випадковий. Ладога у норвезькій політиці пам'яті асоціювалася із норвезьким центром на Русі. Цей міф сформував також у XI–XII ст. автор «Саги про Святого Олафа», який зазначив, що князь Ярослав Мудрий (князь київський, 1019–1054) подарував ці землі як шлюбний подарунок Інгігерді (Ingegerd). Та віддала його у володіння свого родича, норвезького ярла Рагнвальда (Ragnvald) (Faulkes, Finlay, 2014, p. 95).

«Сага про Гальвдана» – яскравий приклад того, як образи епохи вікінгів поєднуються із більш пізніми культурними елементами. Тому до аналізу цього тексту варто підходити з позиції деконструкції топосів та стереотипів. Один із таких топосів присвячений руським принцесам. На його образ вплинули дочка та дружина Ярослава Мудрого. Княжна Єлизавета (бл. 1022 – після 1067) була одним із персонажів «Саги про Гаральда Суворого». Їхнє кохання із принцом Гаральдом стало популярним сюжетом у тогочасній масовій культурі. Гаральд набув образу ідеального принца, який заради руки прекрасної принцеси повинен був здійснити подвиги та завоювати славу. Інгігерд також зображувалася як прекрасна і таємнича руська принцеса. Навіть сам Олаф Святий, за словами авторів саг, був закоханий у неї (Faulkes, Finlay, 2014, p. 60–61). Цей сукупний образ сформував топос прекрасної руської принцеси, до якої сватався ватажок вікінгів. Цей патерн згодом мігрував у легендарні саги, які переосмислювали події епохи вікінгів та Великого переселення народів.

Зазначені приклади показують, що образ Русі періоду епохи вікінгів у сагах був створений значною мірою під впливом образу Русі XI–XII ст. Цей символ посилював норвезький досвід комунікації із цими територіями та політичні зв'язки.

Саме той факт, що саги відображають норвезько-ісландську перспективу, ключовий для розуміння їхньої обмеженості. Археологічні матеріали показують, що з-поміж шведів, данців та норвежців останні мали найменше зв'язків із теренами Східної Європи. Репрезентативним показником контактів на ранніх етапах формування Русі є знахідки арабських монет. Вони – свідчення торгівельної активності норманів на теренах Близького Сходу та Центральної Азії. Здебільшого така активність відбувалася через розгалужену систему шляхів Східної Європи. Вона побіжно може вказувати на кількісну присутність скандинавів на території Русі. Якщо у Швеції знайдено понад 85 000 дирхемів, у Данії понад 5 000, то у Норвегії майже 1 000 (Mikkelsen, 2008, p. 545–546).

Звичайно, комунікації сприяло географічне розташування цих країн. Історично склалося так, що саме вихідці зі Швеції та Данії значно більше подорожували на Русь, натомість норвежці комунікували з Англією, Ірландією та територіями Західної Європи. Однак подекуди нам складно доповнити археологічні дані писемними джерелами. Історія Данії та власне її зв'язки із Руссю задокументовані у «Діяннях Данів» Саксона Грамматика (Saxo Grammaticus), а також у «Роскілльській хроніці». Зі шведськими джерелами ситуація набагато складніша. Сюди повільніше проникало християнство із супутніми надбаннями – поширенням писемності. Перша повноцінна хроніка, яка дійшла до нас, названа «Хронікою Еріка», датується першою половиною XIV ст. У ній обмаль інформації про Русь та зв'язки з цією державою через хронологічні невідповідності.

Історики, скептичні до норманської теорії, аргументують, що якби шведи справді часто контактували з Руссю, то сліди такої комунікації можна було би простежити у сагах. Тим паче, що саги не згадують цих шведів, які подорожували на Русь. Насправді, такі згадки є. Але через те, що культурні зв'язки Швеції та Ісландії були значно слабшими, їх значно менше, аніж могло би бути. До того ж дослідження таких епізодів вимагають надзвичайно складної роботи з відшарування пізніших культурних елементів. Як наслідок, у нас залишатиметься лише історичне ядро, яке має обмаль інформації. Про такі речі, як історичні імена, говорити доводиться вкрай рідко. Але чи унікальна ця ситуація для Русі? Чи подають саги достатньо інформації про інших скандинавських правителів?

Швеція у сагах – це вкрай важлива територія. Як і Русь, вона асоціюється із ключовими історичними віхами формування нордичної історії. Саме у Швеції залишається жити Одін (Odin) та інші аси після своїх мандрівок. В Упсалі будується храм, який стає символом королівської династії Інґлінґів. Норвезькі правителі відводять свій рід від бога Фрейра (Freyr), який вважався першим правителем Швеції (Kiorsak, 2023, р. 8–9).

Як і у випадку з Руссю, шведські правителі у сагах згадані у легендарному ключі. Івар Широкий Обійми (Ivar Vidfamne), Сіґурд Кільце (Sigurðr Hringr), Анунд Упсальський (Anund Uppsala), Ерік Анундсон (Eric Anundsson), Бйорн Ерікссон (Björn Eriksson) та інші – усі вони навряд чи мали історичних відповідників, а радше були збірним образом епохи. Шведські конунги у сагах зустрічаються доволі часто. Проте вони здебільшого зображені в контексті норвезької історії або у взаємодії чи порівнянні з норвезькими правителями.

Норвежців зі шведами об'єднував спільний династичний міф. Правителі обох королівств відводили свій рід від бога Інґві-Фрейра (Yngvi-Freyr). Після міграції з Трої Фрейр разом із Одіном оселився у Швеції та заснував там головний язичницький храм Скандинавії – упсальське святилище (Faulkes, 1979, р. 92–99). Цей міф став ключовим у політиці пам'яті норвежців і, вірогідно, шведів⁴. Важливо розуміти, що найдавніші правителі Швеції також вважалися передками норвезьких королів. Тому ми можемо їх зустріти на сторінках саг.

Скальд Тьйодольф Гвінірський, до якого звертаються антинорманісти, був норвежцем. Він мав на меті обґрунтувати давність та сакральність норвезької правлячої верхівки. Тьйодольф писав при дворі норвезького короля Гаральда Прекрасноволосого (Haraldr Hárfagri) (872–940). Свою поему він присвятив Раґнвальду Шанованому (Ragnvaldr Eysteinnsson (Mórararl)), який доводився кузеном Гаральду (Dagfinn, 2007, р. 407–429). Середньовічні нормани вірили, що знатність людини визначається довжиною родоводу та знатністю предків, тому скальди відводили рід своїх патронів від часів богів. У випадку «Переліку Інґлінґів» автор починає оповідь від бога Фрейра та згадує 26 легендарних королів. Більшість цих персонажів дотичні до династії Інґлінґів (*Ynglingatal – udvalg af norske og islandske skjaldekvad ved Finnur Jónsson*). Відсутність Рюрика у цьому контексті не може дивувати. По-перше, поема Тьйодольфа не є історичною, а радше міфологічною; по-друге, вона обмежувалася дуже вузьким колом осіб, які мали безпосередній стосунок до правителів шведського та норвезького королівств.

⁴ У нас недостатньо джерел для реконструкції колективних уявлень про минуле у шведському королівстві доби Середньовіччя.

У сагах, які з'являлися на основі скальдичної поезії, виявляються схожі тенденції. Більшість згаданих шведських конунгів належать до міфічно-легендарного прошарку пам'яті. Напівісторичні особи датуються вже часом після X ст. Першим історичним королем Швеції вважають Еріка Переможця (Eiríkr inn sigrsæli) (король Швеції, 970–995). Правителі до нього або не згадані в інших джерелах, або не були королями цілої Швеції.

Подібна ситуація і з правителями Русі. Не можна стверджувати, що саги не знали руських правителів до Володимира Великого. Просто усі вони є легендарними і не згадуються в інших джерелах, окрім скандинавських. У сагах зазначено, що одним із перших, хто завоював ці терени, був Івар Широкий Обійми (Faulkes, A., Finlay, A., 2011, p. 41; Nordal, Turville-Petre, 1960, p. 59). Якщо прийняти хронологію саг, то можна з обережністю датувати його VII–VIII ст. Івар був важливою постаттю у контексті політики пам'яті. Він уособлював претензії на завоювання територій навколишніх земель. «Сага про деяких давніх данських та шведських королів», а також Саксон Грамматик згадують також Радбарда (Rathbarthi), який був правителем Русі у часи правління Івара (Sögubrot, 1894, p. 313).

Згодом завоювання Русі згадане у контексті діянь Рагнара Лодброка та його синів. «Сага про Рагнара Лодброка» (Fornaldar sögur, 1829, s. 291–293) та «Діяння данів» Саксона Грамматика зазначають, що ці землі захопив Гвітсерк (Hvítserkr), один із синів Рагнара. Однак згодом він був підступно вбитий попередніми правителями. Саксон Грамматик навіть уточнює, що після смерті Гвітсерка, Рагнар відвоював цю землю та обклав жителів тяжкою даниною (Elton, 1894, p. 376).

У легендарних сагах Русь також розглядалася як ключова локація оповіді. Ці твори фокусувалися на давній історії. Вони мали відбиток європейської літератури, яка в той час цікавилася землями Сходу. Це призвело до того, що сюжети саг нерідко переносилися на східні декорації. У цьому циклі 16 із 30 творів згадували топоніми, пов'язані зі східноєвропейськими землями. Деякі із цих творів були повністю присвячені подіям, що розгорталися на цих землях. Так, володарями Русі названі: морський конунг Ейстейн (Eystein), його син Гальфдан Ейстейсон (Hálfðan Eysteinssonar) (Fornaldar sögur, 1830, s. 522–523), Стюрлауг Працьовитий (Sturlaug starfsama) (Fornaldar sögur, 1830, s. 646), Піший Грольв (Göngu-Hrólf) (Fornaldarsögur Norðrlanda: eptir gömlum handritum utgefnar av C. C. Rafn, 3.b, 1830, s. 362) та Одд Стріла (Órvar-Odd) (Fornaldar sögur, 1830, s. 362). Окрім них, у сагах також фігурував збірний образ короля Грегвіда (Гергейр, Гертюг у різних версіях Hreggviðr, Hertryggur, Hergeirr). Цей персонаж відігравав роль місцевого конунга, який правив до того, як згадані герої прибули на Русь.

Конкретно шведське бачення історії розкрито у двох ісландських текстах. Це «Татр про Стюрбйорна Шведського вояку» й одна із версій «Саги про Гервйор». Перший твір зображає період правління Еріка Переможця, тобто є дещо пізнішим. Версія другого тексту переосмислює пам'ять про велике переселення народів. Вона побудована на основі давньої поетики про германські племена. Ця версія збереглася у паперовому манускрипті XVII ст. і походить із Упсальської бібліотеки. Омелян Прицак припускає, що її написали ісландці спеціально для шведського королівського двору. Зокрема, дослідник висловив гіпотезу, що цей манускрипт на папері – копія оригінальної саги XII ст. Її особливістю є те, що автор пов'язує сюжетних

героїв із представниками шведської королівської династії Мунсьо (Пріцак, 1997, с. 272–273).

Останні дві частини саги – це опис діянь шведських королів. Автор також згадував короля Івара Широкої Обійми, який заволодів цілою Скандинавією, Країною Саксів, та «усіма східними землями аж до Гардаріки (Русі)». Далеким нащадком Івара був Рагнар Лодброк. Він також був володарем держави, до якої належали скандинавські території, а також Англія та Русь. У тексті зазначено: «Сини конунга Рагнара підкорили Швецію, а по смерті конунга Рагнара Бйорн Залізнобокий взяв собі Шведську державу, Сігурд – Данську, Гвітсерк – Східну державу, Івар Безкосний – Англію». Оскільки твір присвячено шведським правителям, далі родовід іде від Бйорна (Björn Järnsida) (Nordal, Turville-Petre, 1960, р. 59–60).

Відносно незначна кількість ісландських саг репрезентує політику пам'яті данського королівського двору. Перший твір, який спадає на думку, – це «Сага про Кнютлінгів». Дослідники припускають, що цей текст написав у середині XIII ст. Олаф Тордарсон (Óláfr Þórðarson) на замовлення данського короля Вальдемара II (Valdemar Sejр) (король Данії, 1202–1241). У цьому тексті змальована історія правителів Данії від першої половини X ст. і правління Гаральда Синьозубого (Harald Blåtand) (король Данії, 958–986). Зокрема, значна частина присвячена королю Кнуду Великому (Knud den Store) (король Данії, 1018–1035). Ісландці також писали цю історію зі своєї перспективи. Вони часто покликаються на інші саги та сконцентровані на політиці самої Данії. Під часу опису королів Швеції, Норвегії, Англії, імператори Священної Римської імперії там згадані лише в контексті війн або династичних зв'язків. Саме хронологічною перспективою можна пояснити відсутність інших руських князів аж до Володимира Великого, Ярослава Мудрого та Володимира Мономаха (князь київський, 1113–1125). Вірогідний замовник цього тексту Вальдемар II був онуком Мстислава Великого (князь київський, 1125–1132) та правнуком Володимира Мономаха (Edwards, 1986, р. 32–34). Окрім того, його матір'ю була дочка міньського князя Софії. Тому зазначені князі фігурують у цьому творі.

Ще один текст, який висвітлює данську історію та творить локальний міф, – це «Сага про Йомсвікінгів». Твір присвячено напівлегендарному братству вікінгів, яке виникло десь на південних берегах Балтійського моря у X ст. Ключові події сюжету обертаються навколо життя самих йомсвікінгів, їхнього побуту, участі у війнах та відносинах із данськими і норвезькими королями. Аустрвег (Austrvegr) тут згаданий лише раз – у контексті походу Гаральда Синьозубого (Blake, 1962). Відсутність тут згадок про руських правителів зумовлена самою тематикою твору.

Так, можна зробити висновки, що в ісландській писемній культурі саг було не так багато творів, які би репрезентували політичний світогляд та амбіції шведських і данських королів. Більшість творів або норвезькоцентрична, або загальноскандинавська. Водночас саме колективна пам'ять норвежців мала вирішальний вплив на конструювання цих наративів.

Попри це, згадки про Русь та легендарних правителів присутні. Окремі історики намагалися знайти раціональне зерно у сагах. Вони прагнули відшарувати елементи культури та порівняти персонажів саг із постатями, яких згадують інші джерела. Наприклад, Александр Васильєв (Alexander Vasiliev) та Омелян Пріцак припускали, що син Рагнара Лодброка Гвітсерк міг бути літописним Аскольдом (Vasiliev, 1946, р. 26–28; Пріцак, 1997, с. 224–231). Вони

порівнювали свідчення джерел про напад русів на Константинополь 860 р. зі згадкою Саксона Грамматика із завоюванням Гвітсерком Геллеспонту. Леонтій Войтович припускав, що Гальфдан Ейстейнссон із однойменної саги може ототожнюватися із Гальфданом Старим (Hálfdanr gamli), який був батьком Рюрика Ютландського (Hrøgrekr) (Войтович, 2014, с. 51–52). Останнього історик пов'язував із літописним Рюриком. Також вчені вважали, що згаданий у сагах Грегвід/Гергейр, правитель Русі, міг бути збірним образом руського правителя, який закарбувався у пам'яті скандинавів завдяки династичним шлюбним зв'язкам чи військовим наймом норманів.

Довести це неймовірно складно. Саги – непросте джерело, особливо для вивчення подій IX–X ст. Дуже важко сказати, де образ Русі та її правителів історичний, а де сформований за допомогою культурних нашарувань та уявлень, які виникли під впливом пізніших періодів, чи є літературною вигадкою для досягнення очікуваних художніх особливостей тексту. Але точно так само не можна стверджувати, що мовчання саг означає, що русько-скандинавських зв'язків не було до кінця X ст. Радше навпаки, велика кількість згадок давньої Русі у сагах продубльована у поетичній частині. Так само багато паралелей знаходимо у творі «Діяння данів» Саксона Грамматика. Це може означати, що фрагменти пам'яті про комунікацію скандинавів із населенням Східної Європи збереглися з давніших часів.

Руські правителі до Володимира Великого у сагах справді легендарні. Дуже складно довести їхнє існування. Але так само складно довести існування шведських, норвезьких і данських королів VIII–X ст. Джерела, які дійшли до нас, значно пізніші. Навіть згаданий «Перелік Інглінгів» із IX ст. зберігся у «Сазі про Інглінгів», датованій чотирма століттями пізніше. Історикам доводиться працювати з колективними уявленнями про минуле та політикою пам'яті. Якщо саги не згадували когось або чогось, то це не може бути свідченням його відсутності. Зазначені приклади вказують на те, що хоча ісландці й були ерудованими, їхні знання все одно залишалися фрагментарними. Тому відсутність згадок руських князів чи літописних подій радше вказує на факт, що автори не знали чогось або не бажали вводити це до свого наративу.

Демонстрацією цієї тези є також відображення окремих епізодів скандинавської активності у Європі. Наприклад, присутність вікінгів у Фризії задокументована у франкських джерелах. У Бертинських анналах згадано, що дани регулярно нападали на Дорестад, вбивали людей та знищували саме місто і його околиці (Nelson, 1991, р. 30). Вірогідно після цього, у 850-х роках, вікінги здобули владу у Дорестаді. Це була цілеспрямована політика франкського імператора Лотара (Lothaire) (941–986). Він залучав скандинавів для того, щоб вони захищали північні околиці імперії від своїх побратимів. Вікінгський період в історії Дорестаду орієнтовно тривав до 870-х років (Cooijmans, 2015, р. 32–46). Проте у сагах немає епізодів про правління вікінгів у Фризії. Є лише поодинокі згадки походів, які ті чи ті правителі спрямовували туди в ті чи ті часи.

Дещо іншою ситуація виглядає зі ще одним регіоном, де скандинави мали владу – герцогством Норманія. Зазначені події були пізнішими, а тому мали би краще зберегтися у пам'яті скандинавів. Окрім того, джерел до вивчення скандинавської експансії в імперії Франків є ще більше. Постанов Нормандського герцогства мало б бути непересічною подією для скандинавів.

Засновник герцогства Нормандія Ролло (Rollo) (герцог Нормандії, 911–928) (у скандинавській традиції Грольв (Hrolf)) був справді відомий у сагах. Про нього писали у «Сазі про Оркнейців» (Anderson, 1873, р. 203) та «Колі Земному» Сноррі Стурлусона (Faulkes, Finlay, 2011, р. 71–72). Перший твір обмежується короткою згадкою Грольва, походженням його імені та фактом заснування герцогства. Сноррі Стурлусон подав розширену інформацію. Він зауважив, що спочатку Грольв багато воював у східних землях. Згодом він був вигнаний із Норвегії та знайшов кращу долю у Нормандії. Сноррі Стурлусон зазначає, що у володіння Грольва прибуло багато норвежців. Середньовічний історик перелічує нащадків Грольва та відводить від них Вільгельма Завойовника (William I the Conqueror) (1028–1087) – першого англійського короля з нормандської династії (Faulkes, Finlay, 2011, р. 72).

Вивчаючи ці епізоди, постає питання походження цього міфу в ісландській писемності. Автори саг обмежуються короткою генеалогічною інформацією та не дають більше яскравих деталей, як це часто трапляється під час описів інших війн. Усе це наштовхує на думку, що знання про утворення герцогства Нормандія були почерпнуті із французьких та англійських джерел (White, 1999, р. 164).

Саме на зламі XII–XIII ст. до Скандинавії починають активно потрапляти французькі твори. Особливо добре це простежується за часів правління Гокона IV Гоконарсона (Hákon Hákonarson) (1217–1263). Ліліан Ірленбуш-Рейнард (Liliane Irlenbusch-Reynard) стверджує, що при королівському дворі було здійснено переклади щонайменше 40 творів, написаних давньофранцузькою та латинською мовами. Дослідниця проаналізувала ці твори та дійшла висновку, що ці тексти були обрані не випадково. Вони мали популяризувати певні цінності та «європеїзувати» норвезьке королівство (Irlenbusch-Reynard, 2011, р. 387).

Відомий норвезький історик другої половини XII ст. монах Теодорік (Theodoricus monachus), автор книжки «Historia de Antiquitate Regum Norwagiensium» («Історія стародавніх норвезьких королів»), покликається на «Gesta Normannorum Ducum» («Діяння нормандських герцогів») у своєму творі. Автор зазначає, що знайшов у цьому тексті підтвердження того, що король Олаф Святий був охрещений у Нормандії (McDougall D., McDougall I., 1998, р. 17). Ця замітка підкріплює припущення, що норвезькі історики були знайомі із працею Вільяма Жум'єжського (Guillaume de Jumièges).

Приблизно в той самий час до Ісландії потрапляють переклади популярних художніх творів «Тристан та Ізольда», «Івейн, або Лицар з левом», псевдоісторичні праці, як-от «Алекسانдреїда», «Історія королів Британії», «Історія знищення Трої» та багато інших. На думку дослідників, ця перекладацька активність мала прямий вплив на остаточне формування саг. Вона створила своєрідний літературний каркас, на який вдало накладалися усні оповіді, які циркулювали в пам'яті людей століттями до свого запису (Irlenbusch-Reynard, 2011, р. 388). Близькість Норвегії та Ісландії у культурному та політичному контексті може бути додатковим аргументом на користь того, що окремі ісландські автори отримали інформацію про Грольва/Ролло із зовні.

Цікавим є образ Грольва із «Саги про Пішого Грольва». Період запису цього твору дослідники датують початком XIV ст. З огляду на кількість збережених копій саги (понад 1 000 манускриптів), можна стверджувати, що цей твір був надзвичайно популярним у середньовіччі та навіть у ранній новий період.

Згідно з сагою, Грольв народився на півдні Норвегії і вирізнявся неймовірним ростом. Він покинув батьківський дім у пошуках слави та багатства й у своїх мандрах потрапляв у найвіддаленіші кутки скандинавського світу. Мандри цього героя і стали основою для написання твору. Як і більшість легендарних саг, «Сага про Пішого Грольва» має сильний вплив романтичної традиції, а також рясніє згадками про ельфів, чаклунів, гномів та інших фантастичних істот.

Цікаво, що сага, яка описує мандрівки в найрізноманітніші місця, абсолютно не згадує походу Грольва на франків, натомість зосереджує увагу на руських пригодах. За сюжетом шведські вікінги завоювали Русь. Вони вбили місцевого конунга і залишили його доньці Інгігерд лише третину від батькових володінь. Головний герой Грольв під час своїх пригод потрапив на Русь. Він допоміг Інгігерд відвоювати вогчину. Після цього одружився з принцесою та став володарем Русі (Fornaldar sögur, 1830, s. 362).

Скандинавська традиція знає декілька Грольвів. Утім немає сумнівів, що Грольв, визволитель Русі, і Грольв, завойовник Нормандії, розвивають один і той самий образ. У «Сазі про Пішого Грольва» також подана легенда про походження прізвиська героя. Вона ідентична до тих, які згадують інші твори. Окрім того, автор «Саги про Пішого Грольва» зазначає, що головного персонажа назвали на честь Грольва Носа, який, на думку Сноррі Стурлусона, доводився йому дідом.

Історія із Пішим Грольвом демонструє те, як мотив, заснований на одному герої, може розвиватися в різних локаціях та під впливом різних політичних і культурних умов. Персонажі саг часто є збірними образами. Вони мають свої атрибути. У випадку із Грольвом це було його прізвисько. Подібно збереглося також прізвисько Рагнара Лодброка та його нащадків. Відомі персонажі обростали численними міфами, які формувалися під впливом культури. Так, на образ Грольва, герцога Нормандії, вплинули англійські та французькі хроніки. На образ Грольва, правителя Русі, вірогідно вплинули такі твори, як «Етимологія» Ісидора Севільського (Isidorus Hispalensis), «Природнича історія» Плінія Старшого (Plinius Secundus), «Східна історія» Жака Вітрі (Jacques de Vitry). Схід у них вкрай романтизувався та вплинув на формування сюжету про мандри героїв популярної культури у ці місця. Такі поєднання не завжди означають, що сюжет вигаданий. Часто він вбирає риси інших історій та поєднує фрагменти пам'яті різних періодів.

Поняття правди у сагах синкретичне. Це означає, що не варто розглядати їх як хроніки, літописи чи навіть художні романи. Вимисел у цих творах не завжди був очевидним для їхніх авторів чи тогочасних читачів. Ці тексти дуже швидко втрачали авторство та починали активно циркулювати у спільноті. Вони природно змінювалися під впливом різних чинників. Тому саги треба вивчати, розуміючи ці особливості.

Отже, варто визнати, що саги мають певні обмеження, зумовлені особливостями стилю та умовами написання. Ці обмеження не дозволяють використовувати їх для дослідження політичних подій чи відтворення фактів. Саги – не надто вдале джерело для дослідження кількісних показників та реконструкції історичних періодів до X ст. Незважаючи на численні згадки Русі, надзвичайно складно сформувати враження про походження цієї держави, керуючись винятково зазначеними текстами. Водночас ці обмеження не повинні використовуватися на підтвердження відсутності комунікації Русі із країнами

Скандинавії і тим паче відштовхувати істориків від дослідження ісландських творів.

Попри те, що саги обмежено відтворюють русько-скандинавські відносини, вони все ще можуть бути корисними для українських дослідників. Ці тексти – безцінне сховище культурної пам'яті. Завдяки їм ми маємо унікальний погляд ззовні на східноєвропейські землі в розрізі тогочасних міфів і культурних тенденцій. Вони використовують популярні європейські топоси та переосмислюють ідею Сходу в руслі власної історії. Так, античні міфи та міфи про східне походження поєднуються із пам'яттю про германські племена у Східній Європі. Важливість епохи вікінгів доповнюється пам'яттю про вікінгів на Сході, а топос про християнізацію пов'язується із Києвом і Константинополем. Русь стає ментально спорідненою територією для норманів. Навіть якщо значна частина подій не має історичного підґрунтя, для нас все ще важливо, що ісландські автори прагнули їх висвітлювати.

Політика пам'яті має потенціал побічно розкривати й інші питання. Зокрема, це стосується питань інтелектуальної культури, колективних уявлень про минуле, династичних та політичних зв'язків, а також різних аспектів ідентичності. Русь у сагах постає як особлива територія. Її розміщення на сторінках манускриптів – це більше, аніж данина моді. Вона є частиною усіх міфів, на яких ґрунтувався скандинавський історичний наратив саг. У своїх прагненнях показати спорідненість цих територій північні автори засвідчували існування топосів, які не могли бути просто вигаданими. Вони мали формуватися протягом століть міжкультурної комунікації.

Підсумовуючи, варто зазначити, що специфіка літературної традиції саг допускає значний рівень вимислу. Цей рівень значно зростає із тим, наскільки давніми є події. Цим можна пояснити той факт, що історичні правителі та події, які можна ідентифікувати у цих текстах, датують другою половиною – кінцем X ст. Однак це стосується не лише Русі. Шведська, Данська та навіть значною мірою Норвезька історія до X ст. у сагах складається із напівлегендарних правителів, міфічних подій та процесів, які переосмислювалися під впливом літературної традиції. Будь-яка історія, датована VIII–IX ст., у сагах не буде історичною. Адже її було записано через 300 чи навіть 400 років. Такі тексти варто сприймати як *Origo Gentis*. Вони обирали з епічного прошарку ті фрагменти, які найкраще акцентували на важливих для політичної еліти тезах. Саги мали на меті формувати політику пам'яті. Вони продовжували генеалогічні переліки правителів та інших знатних людей. Водночас для них важливо було бути цікавими та актуальними. Тому саги часто запозичували сюжетні елементи, прийоми чи навіть інформацію із континентальної літератури.

Відсутність Рюрика у сагах не повинна дивувати дослідників, а тим паче це не має бути аргументом на користь визначення його етнічного походження. Норвезька перспектива авторів саг, фрагментарність історичної пам'яті, значний проміжок між подіями і часом їхнього запису роблять будь-які історичні сюжети, які дійшли до нас, радше винятком, а не правилом. Якщо навіть такі події, як заснування Нормандського герцогства чи утвердження влади вікінгів у Дорестаді, могли пройти повз увагу ісландських авторів, то відсутність згадки Рюрика не виглядає дивною. Тим паче, що у сагах часто згадано напади вікінгів та встановлення їхньої влади на Русі або в окремих її частинах. Попри те, що вони не називають правителів, яких можна ототожнити із літописними князями, це не обов'язково означає, що ці події не мають історичного підґрунтя.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

Войтович, Л. (2006). *Княжа доба: портрети еліти*. Біла Церква: Вид. О. Пшонківський.

Войтович, Л. (2011). Загадки вікінгів: Ладога і Пліснеськ. Продовження дискусії на межі XX–XXI століть. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*, 20, 142–188.

Войтович, Л. (2013). Олег Віщий історіографічні легенди та реалії. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки*, 23, 91–123.

Войтович, Л. (2014). *Князь Рюрик*. Біла Церква: Вид. О. Пшонківський.

Войтович, Л. (2015). Гольмгард: де правила руські князі Святослав Ігоревич, Володимир Святославич та Ярослав Володимирович? *Український історичний журнал*, 3, 37–55.

Войтович, Л. (2016). Чи був Рагнар Лодброк на руських землях? *Україна в Центральній-Східній Європі*, 16, 93–107.

Геденов, С. (1876). *Варяги и Русь. Исторические исследования*, 2. Санкт-Петербург: Типография Императорской академии наук.

Кириленко, С. (2014). *Походження Русі в радянській історичній науці (1920-ті – початок 1990-х рр.)* [Неопубл. дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук, Університет Григорія Сковороди в Переяславі]. Переяслав-Хмельницький.

Кіорсак, В. (2021). Пограничні образи Русі у сагах про давні часи: Інтертекстуальні мотиви як ознака історичної пам'яті. *Текст і образ: актуальні проблеми історії мистецтва*, 1(11), 29–44.

Кіорсак, В. (2023). Епоха Вікінгів на Сході Європи в історичній пам'яті ісландців пізнього Середньовіччя. *Сторінки історії*, 56.

Король, Д. (2021а). Даниїл та Рагнарйок: гібридна ментальність в образотворчій традиції ранньої Русі. *Наукові записки НаУКМА. Історія і теорія культури*, 4, 80–89.

Король, Д. (2021b). Русь та вікінги. В О. Черненко (упоряд.). *Історія цивілізації. Україна* (Т. 2: Від Русі до Галицького князівства (900–1256)). Харків, 437–461.

Кузьмин, А. (1970). «Варяги» и «Русь» на Балтийском море. *Вопросы истории*, 10, 28–55.

Кузьмин, А. (1980). Заметки историка об одной лингвистической монографии. *Вопросы языкознания*, 4, 55–58.

Кузьмин, А. (1985). Об истоках древнерусского права. *Советское государство и право*, 2, 110–119.

Половинська, В. (2013). Контакти та взаємовпливи Скандинавії і Східнослов'янського світу XI – I-ї пол. XII ст. в сфері матеріальної культури і мистецтва. *Вісник аграрної історії*, 6–7, 166–176.

Половинська, В. (2018а). *Яріцлейв. Постать Ярослава Мудрого на скандинавському тлі*. Київ.

Половинська, В. (2018b). Ярослав Мудрий очима скандинавів. *Проблеми міжнародних відносин. Серія: Політичні науки*, 14, 204–219.

Половинська, В. (2020). Епоха Ярослава Мудрого: дискусійні питання та спроба знайти відповіді у скандинавських джерелах. *Сіверянський літопис*, 3, 4–14.

Пріцак, О. (1997). *Походження Русі. Стародавні скандинавські джерела*, 1. Київ: Обереги.

Райтаровська, Н. (2021). Руські землі у міжнародному житті Європи в VIII–X ст. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки»*, 32, 120–127.

Филипчук, О. (2008). Скільки коштував руський найманець у Візантії в X ст.? *Ruthenica*, 7, 7–29.

Филипчук, О. (2013). *Studia Byzantino-Rossica. Експансія, війна та соціальні зміни*. Чернівці: Книги XXI.

Филипчук, О. (2014a). Після русько-візантійської війни 968–971 рр.: Іоанн Цимісхій і найманці Русі. *Науковий вісник Чернівецького університету. Історія. Політичні науки. Міжнародні відносини*, 702–703, 7–11.

Филипчук, О. (2014b). Харальд Сигурдссон и русско-византийская война 1043 г. *Slověne = Словѣне. International Journal of Slavic Studies*, 1, 193–205.

Фомин, В. (2005). *Варяги и варяжская Русь. К итогам дискуссии по варяжскому вопросу*. Москва: Русская панорама.

Щодра, О. (2017). Епоха вікінгів у Східній Європі: слов'янсько-скандинавські зв'язки в період формування ранніх слов'янських держав. *Проблеми слов'янознавства*, 66, 9–27.

Щодра, О. (2018a). Епоха слов'ян на Балтиці: економічне піднесення слов'янського Помор'я у ранньому середньовіччі. *Проблеми слов'янознавства*, 68, 9–27.

Щодра, О. (2018b). Слов'яни балтійського Помор'я у міжнародній торгівлі раннього середньовіччя. *Наукові зошити історичного факультету Львівського університету*, 21, 158–179.

Щодра, О. (2022a). Європейська торгівля з арабським Сходом у VIII–X ст.: роль слов'ян і Русі. *Вісник Львівського університету. Серія історична*, 54, 13–41.

Щодра, О. (2022b). Між норманізмом та антинорманізмом: дискусії про походження Русі у світлі писемних джерел. *Наукові зошити історичного факультету Львівського університету*, 19–20, 115–139.

Якобссон, С. (2006). Народы Аустрвега и исландская картина мира. Прощание с историческим мифом. В Г. В. Глазырина (ред.), *Древнейшие государства Восточной Европы*, 142–171.

Anderson, J. (Ed.). (1873). *The Orkneyinga Saga* (J.-A. Hjalatalin, & G. Goudie, Trans.). Edinburgh: Edmondston and Douglas.

Ashman Rowe, E. (2009). Ragnars saga loðbrókar, Ragnarssona þáttr, and the political world of Haukr Erlendsson. In A. Ney, A. Jakobsson, & A. Lassen (Eds.), *Fornaldarsagaerne. Myter og virkelighed. Studier i de oldislandske fornaldarsögur Norðurlanda*. København, 347–360.

Bagge, S. (2006). The Making of a Missionary King: The Medieval Accounts of Olaf Tryggvason and the Conversion of Norway. *The Journal of English and Germanic Philology*, 105/4, 473–513.

Blake, N. (Trans.). (1962). *The Saga of the Jomsvikings*. London; Edinburgh; Paris; Melbourne; Johannesburg; Toronto; New-York: Thomas Nelson and sons.

Clunies Ross, M. (1993). The Development of Old Norse Textual Worlds: Genealogical Structure as a Principle of Literary Organization in Early Iceland. *Journal of English and Germanic Philology*, 92/3, 372–385.

Clunies Ross, M. (2009). Medieval Icelandic textual culture. *Gripla*, 20, 163–181.

Clunies Ross, M. (2012). Poetry in Fornaldarsögur: Origins, Nature, and Purpose. In A. Lassen, A. Ney, & A. Jakobsson (Eds.), *The Legendary Sagas: Origins and Development*. Reykjavík: University of Iceland Press, 121–137.

Cooijmans, C. (2015). The Controlled Decline of Viking-Ruled Dorestad. *Northern Studies*, 47, 32–46.

Dagfinn, S. (2007). The Dating of Ynglingatal. In D. Skre (Ed.), *Kaupang in Skiringssal*, 1. Aarhus, 407–429.

Driscoll, M. J. (2010). The words on the page: Thoughts on philology, old and new. In J. Quinn, & E. Lethbridge (Eds.), *Creating the Medieval Saga: Version, Variability and Editorial Interpretations of Old Norse Saga Literature*. Odense, 87–104.

Driscoll, M. J. (2012). What's truth got to do with it? Views on the historicity of the sagas. В Т. Н. Джаксон, Е. А. Мельникова (ред.), *Книга Самые забавные лживые саги. Сборник статей в честь Галины Васильевны Глазыриной*. Москва, 15–27.

Edwards, P. (Ed.). (1986). *Knytlinga Saga. History of the Kings of Denmark* (H. Palsson, & P. Edwards, Trans.). Odense: Odense University Press.

Faulkes, A. (1979). Descent from the gods. *Medieval Scandinavia*, 11, 92–125.

Faulkes, A., & Finlay, A. (Trans.). (2011). *Snorri Sturluson Heimskringla* (Vol. 1: The Beginnings to Óláfr Tryggvason). London: Viking Society for Northern Research.

Faulkes, A., & Finlay, A. (Trans.). (2014). *Snorri Sturluson Heimskringla* (Vol. 2: Ólafur Haraldsson (The Saint)). London: Viking Society for Northern Research.

Fornaldar sögur Norðrlanda: Eptir Gömlum Handritum utgefnað av C. C. Rafn, 1.b. (1829).

Fornaldar sögur Norðrlanda: Eptir Gömlum Handritum utgefnað av C. C. Rafn, 3.b. (1830).

Elton, O. (Trans.). (1894). *The first nine books of the Danish history of Saxo Grammaticus*. London: Nutt.

Guðmundsdóttir, A. (2018). Reflexes of the Fornaldarsögur in Icelandic poetry. In M. Driscoll, S. Hufnagel, P. Lavender, & B. Stegmann (Eds.), *The legendary legacy: Transmission and reception of the Fornaldarsögur Norðurlanda*, Odense, 19–51.

Hermann, P. (2009). Concept of memory and approaches to the past in Medieval Icelandic literature. *Scandinavian Studies*, 81/3, 287–308.

Irlenbusch-Reynard, L. (2011). Translations at the Court of Hákon Hákonarson: a well-planned and highly selective programme. *Scandinavian Journal of History*, 36/4, 387–405.

Jakobsson, S. (2006). On the road to paradise: Austrvegr in the Icelandic imagination. In *The 13th International Saga conference* (Durham; York, 6th–12th August, 2006), 935–943.

Jakobsson, S. (2009). The Emergence of the North. *Scandia: Tidskrift för historisk forskning*, 75/2, 79–81.

Jakobsson, S. (2019). All the King's men. The incorporation of Iceland into the Norwegian Realm. *Scandinavian Journal of History*, 46/5, 571–592.

Jakobsson, S. (2020). *The Varangians: In God's Holy Fire*. Springer.

Jómsvíkingasaga. (n. d.). *Heimskringla*. <https://www.heimskringla.no/wiki/Jómsvíkingasaga>

Kiorsak, V. (2023). The Perception of the Rus in Hauksbók: the Voice and Silence of Historical Source. *Evropský filozofický a historický diskurz*, 9/2, 5–14.

Larrington, C. (2012). Völsunga Saga, Ragnars Saga and romance in old Norse: revisiting relationships. In A. Lassen, A. Ney, & A. Jakobsson (Eds.), *The Legendary Sagas: Origins and Development*. Reykjavik: University of Iceland Press, 251–270.

Long, A.-M. (2017). *Iceland's relationship with Norway, c. 870 – c. 1100. Memory, History and Identity*. Leiden; Boston: Brill.

Mikkelsen, E. (2008). The Vikings and Islam. In N. Price & S. Brink (Eds.), *The Viking World*. London and New York, 543–549.

Mariné, S.-M. (2014). *Hálfðanar saga Eysteinnssonar: an inconvenient prince?* https://www.academia.edu/13414589/Hálfðanar_saga_Eysteinnssonar_an_inconvenient_prince.

McDougall, D., & McDougall, I. (Trans.). (1998). *Theodoricus monachus: Historia de Antiquitate Regum Norwagiensium. An Account of the Ancient History of the Norwegian Kings*. London: Viking Society for Northern Research.

Nelson, J. L. (Trans.). (1991). *The annals of St-Bertin Ninth-century histories, 1*. Manchester: Manchester University Press.

Nordal, S., & Turville-Petre, G. (Eds.). (1960). *The Saga of King Heidrek the Wise* (C. Tolkien, Trans.). London; Edinburgh; Paris; Melbourne; Johannesburg; Toronto; New York: Thomas Nelson and sons Ltd.

Orning, H. (2016). Transient Borders. The Baltic Viewed from Northern Iceland in the Mid-Fifteenth Century. In W. Jezierski, & L. Hermanson (Eds.), *Imagined Communities on the Baltic Rim, from the Eleventh to Fifteenth Centuries*. Amsterdam, 353–378.

Ommundsen, Å. (2009). A Saint and his Sequence: Singing the Legend of St Olaf. *Viking and Medieval Scandinavia*, 5, 151–176.

Sögubrot af nokkrum fornkonungum. (1894). *Snerpa*. <https://www.snerpa.is/net/forn/sogubrot.htm>

Tulinius, T. (2002). *The matter of the North: The rise of literary fiction in thirteenth-century Iceland*. Odense: Odense University Press.

Tulinius, T. (2009). The Sagas and public space. *Studi medievali e moderni*, 13, 193–200.

Tulinius, T. (2020). Legitimation and Its Problems. The Sagas and the Icelandic Elite in the Thirteenth Century. In *Nordic Elites in Transformation, c. 1050–1250* (Vol. 3: Legitimacy and Glory). London; New-York, 295–311.

Vasiliev, A. (1946). *The Russian Attack on Constantinople in 860*. Cambridge, Massachusetts.

White, P. A. (1999). The Latin Men: The Norman Sources of the Scandinavian Kings' Sagas. *The Journal of English and Germanic Philology*, 98/2, 157–169.

Williams, H. (2008). Runes. In N. Price & S. Brink (Eds.), *The Viking World*. London, New-York, 281–290.

Ynglingatal. Udvalg af norske og islandske skjaldekvad ved Finnur Jónsson. (n. d.). *Heimskringla*. <https://heimskringla.no/wiki/Ynglingatal>

REFERENCES

Voitovych, L. (2006). *Kniazha doba: portrety elity*. Bila Tserkva: Vyd. O. Pshonkivskyi (in Ukrainian).

Voitovych, L. (2011). Zahadky vikiniv: Ladoha i Plisnesk. Prodozhennia dyskusii na mezhi XX–XXI stolit. *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist*, 20, 142–188 (in Ukrainian).

Voitovych, L. (2013). Oleh Vishchy istoriohrafichni lehendy ta realii. *Naukovi pratsi Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohienka. Istorychni nauky*, 23, 91–123 (in Ukrainian).

Voitovych, L. (2014). *Kniaz Riuryk*. Bila Tserkva: Vyd. O. Pshonkivskiyi (in Ukrainian).

Voitovych, L. (2015). Holmgard: de pravlyly ruski kniazi Sviatoslav Ihorevych, Volodymyr Sviatoslavych ta Yaroslav Volodymyrovych? *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, 3, 37–55 (in Ukrainian).

Voitovych, L. (2016). Chy buv Rahnar Lodbrok na ruskykh zemliakh? *Ukraina v Tsentralno-Skhidnii Yevropi*, 16, 93–107 (in Ukrainian).

Gedeonov, S. (1876). *Varyagi i Rus. Istoricheskie issledovaniya*, 2. Sankt-Peterburg: Tipografiya Imperatorskoi akademii nauk (in Russian).

Kyrylenko, S. (2014). *Pokhodzhennia Rusi v radianskii istorychnii nautsi (1920-ti – pochatok 1990-kh rr.)* [Neopubl. dysertatsiia na zdobuttia naukovoho stupenia kandydata istorychnykh nauk, Universytet Hryhoriia Skovorody v Pereiaslavii]. Pereiaslav-Khmelnytskyi (in Ukrainian).

Kiorsak, V. (2021). Pohranychni obrazy Rusi u sahakh pro davni chasy: Intertekstualni motyvy yak oznaka istorychnoi pamiaty. *Tekst i obraz: aktualni problemy istorii mystetstva*, 1(11), 29–44 (in Ukrainian).

Kiorsak, V. (2023). Epokha Vikinhiv na Skhodi Yevropy v istorychnii pamiaty islandtsiv piznoho Serednovichchia. *Storinky istorii*, 56 (in Ukrainian).

Korol, D. (2021a). Danyil ta Ragnarok: hibrydna mentalnist v obrazotvorchii tradytsii rannoi Rusi. *Naukovi zapysky NaUKMA. Istorii i teoriia kultury*, 4, 80–89 (in Ukrainian).

Korol, D. (2021b). Rus ta vikinhy. In O. Chernenko (Comp.). *Istorii tsyvilizatsii. Ukraina* (T. 2: Vid Rusi do Halytskoho kniazivstva (900–1256)). Kharkiv, 437–461 (in Ukrainian).

Kuzmin, A. (1970). «Varyagi» i «Rus» na Baltiiskom more. *Voprosi istorii*, 10, 28–55 (in Russian).

Kuzmin, A. (1980). Zametki istorika ob odnoi lingvisticheskoi monografii. *Voprosi yazykoznavaniya*, 4, 55–58 (in Russian).

Kuzmin, A. (1985). Ob istokakh drevnerusskogo prava. *Sovetskoe gosudarstvo i pravo*, 2, 110–119 (in Russian).

Polovynska, V. (2013). Kontakty ta vzaiemovplyvy Skandynavii i Skhidnoslovianskoho svitu XI – I-i pol. XII st. v sferi materialnoi kultury i mystetstva. *Visnyk ahrarnoi istorii*, 6–7, 166–176 (in Ukrainian).

Polovynska, V. (2018a). *Yaritsleiv. Postat Yaroslava Mudroho na skandynavskomu tli*. Kyiv (in Ukrainian).

Polovynska, V. (2018b). Yaroslav Mudryi ochyma skandynaviv. *Problemy mizhnarodnykh vidnosyn. Serii: Politychni nauky*, 14, 204–219 (in Ukrainian).

Polovynska, V. (2020). Epokha Yaroslava Mudroho: dyskusiini pytannia ta sprobha znaity vidpovidi u skandynavskykh dzherelakh. *Siverianskyi litopys*, 3, 4–14 (in Ukrainian).

Pritsak, O. (1997). *Pokhodzhennia Rusi. Starodavni skandynavski dzherela*, 1. Kyiv: Oberehy (in Ukrainian).

Raitarovska, N. (2021). Ruski zemli u mizhnarodnomu zhytti Yevropy v VIII–X st. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Serii «Istorychni nauky»*, 32, 120–127 (in Ukrainian).

Fylypchuk, O. (2008). Skilky koshtuvav ruskyi naimanets u Vizantii v X st.? *Ruthenica*, 7, 7–29 (in Ukrainian).

Fylypchuk, O. (2013). *Studia Byzantino-Rossisa. Ekspansiia, viina ta sotsialni zminy*. Chernivtsi: Knyhy XXI (in Ukrainian).

Fylypchuk, O. (2014a). Pislia rusko-vizantiiskoi viiny 968–971 rr.: Ioann Tsymiskhii i naimantsi Rusi. *Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu. Istorii. Politychni nauky. Mizhnarodni vidnosyny*, 702–703, 7–11 (in Ukrainian).

Filipchuk, O. (2014b). Kharald Sigurdson i rusko-vizantiiskaya voina 1043 g. *Slověne = Slověne. International Journal of Slavic Studies*, 1, 193–205 (in Russian).

Fomin, V. (2005). *Varyagi i varyazhskaya Rus. K itogam diskussii po varyazhskomu voprosu*. Moskva: Russkaya panorama (in Russian).

Shchodra, O. (2017). Epokha vikinhiv u Skhidnii Yevropi: sloviansko-skandynavski zviazky v period formuvannia rannikh slovianskykh derzhav. *Problemy slovianoznavstva*, 66, 9–27 (in Ukrainian).

Shchodra, O. (2018a). Epokha sloviau na Baltysi: ekonomichne pidnesennia slovianskoho Pomoria u rannomu serednovichchi. *Problemy slovianoznavstva*, 68, 9–27 (in Ukrainian).

Shchodra, O. (2018b). Sloviany baltiiskoho Pomoria u mizhnarodnii torhivli rannoho serednovichchia. *Naukovi zoshyty istorychnoho fakultetu Lvivskoho universytetu*, 21, 158–179 (in Ukrainian).

Shchodra, O. (2022a). Yevropeiska torhivlia z arabskym Skhodom u VIII–X st.: rol sloviau i Rusi. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii istorychna*, 54, 13–41 (in Ukrainian).

Shchodra, O. (2022b). Mizh normanizmom ta antynormanizmom: dyskusii pro pokhodzhennia Rusy u svitli pysemnykh dzherel. *Naukovi zoshyty istorychnoho fakultetu Lvivskoho universytetu*, 19–20, 115–139 (in Ukrainian).

Yakobsson, S. (2006). Narodi Austrvega i islandskaya kartina mira. Proshchanie s istoricheskim mifom. In G. V. Glazirina (Ed.), *Drevneishie gosudarstva Vostochnoi Yevropy*, 142–171 (in Russian).

Anderson, J. (Ed.). (1873). *The Orkneyinga Saga* (J.-A. Hjalte, & G. Goudie, Trans.). Edinburgh: Edmondston and Douglas (in English).

Ashman Rowe, E. (2009). Ragnars saga loðbrókar, Ragnarssona þáttr, and the political world of Haukr Erlendsson. In A. Ney, A. Jakobsson, & A. Lassen (Eds.), *Fornaldarsagaerne. Myter og virkelighed. Studier i de oldislandske fornaldarsögur Norðurlanda*. København, 347–360 (in English).

Bagge, S. (2006). The Making of a Missionary King: The Medieval Accounts of Olaf Trygvason and the Conversion of Norway. *The Journal of English and Germanic Philology*, 105/4, 473–513 (in English).

Blake, N. (Trans.). (1962). *The Saga of the Jomsvikings*. London; Edinburgh; Paris; Melbourne; Johannesburg; Toronto; New-York: Thomas Nelson and sons (in English).

Clunies Ross, M. (1993). The Development of Old Norse Textual Worlds: Genealogical Structure as a Principle of Literary Organization in Early Iceland. *Journal of English and Germanic Philology*, 92/3, 372–385 (in English).

Clunies Ross, M. (2009). Medieval Icelandic textual culture. *Gripla*, 20, 163–181 (in English).

Clunies Ross, M. (2012). Poetry in Fornaldarsögur: Origins, Nature, and Purpose. In A. Lassen, A. Ney, & A. Jakobsson (Eds.), *The Legendary Sagas: Origins and Development*. Reykjavík: University of Iceland Press, 121–137 (in English).

Cooijmans, C. (2015). The Controlled Decline of Viking-Ruled Dorestad. *Northern Studies*, 47, 32–46 (in English).

Dagfinn, S. (2007). The Dating of Ynglingatal. In D. Skre (Ed.), *Kaupang in Skiringssal*, 1. Aarhus, 407–429 (in English).

Driscoll, M. J. (2010). The words on the page: Thoughts on philology, old and new. In J. Quinn, & E. Lethbridge (Eds.), *Creating the Medieval Saga: Version, Variability and Editorial Interpretations of Old Norse Saga Literature*. Odense, 87–104 (in English).

Driscoll, M. J. (2012). What's truth got to do with it? Views on the historicity of the sagas. In T. N. Dzhakson, & E. A. Melnikova (Eds.), *Kniga Samie zabavnie lzhivie sagi. Sbornik statei v chest Galini Vasilevni Glazirinoi*. Moskva, 15–27 (in English).

Edwards, P. (Ed.). (1986). *Knytlinga Saga. History of the Kings of Denmark* (H. Palsson, & P. Edwards, Trans.). Odense: Odense University Press (in English).

Faulkes, A. (1979). Descent from the gods. *Medieval Scandinavia*, 11, 92–125 (in English).

Faulkes, A., & Finlay, A. (Trans.). (2011). *Snorri Sturluson Heimskringla* (Vol. 1: The Beginnings to Óláfr Tryggvason). London: Viking Society for Northern Research (in English).

Faulkes, A., & Finlay, A. (Trans.). (2014). *Snorri Sturluson Heimskringla* (Vol. 2: Ólafr Haraldsson (The Saint)). London: Viking Society for Northern Research (in English).

Fornaldar sögur Norðurlanda: Eptir Gömlum Handritum utgefnar av C. C. Rafn, 1.b. (1829) (in Icelandic).

Fornaldar sögur Norðurlanda: Eptir Gömlum Handritum utgefnar av C. C. Rafn, 3.b. (1830) (in Icelandic).

Elton, O. (Trans.). (1894). *The first nine books of the Danish history of Saxo Grammaticus*. London: Nutt (in English).

Guðmundsdóttir, A. (2018). Reflexes of the Fornaldarsögur in Icelandic poetry. In M. Driscoll, S. Hufnagel, P. Lavender, & B. Stegmann (Eds.), *The legendary legacy: Transmission and reception of the Fornaldarsögur Norðurlanda*, Odense, 19–51 (in English).

Hermann, P. (2009). Concept of memory and approaches to the past in Medieval Icelandic literature. *Scandinavian Studies*, 81/3, 287–308 (in English).

Irlenbusch-Reynard, L. (2011). Translations at the Court of Hákon Hákonarson: a well-planned and highly selective programme. *Scandinavian Journal of History*, 36/4, 387–405 (in English).

Jakobsson, S. (2006). On the road to paradise: Austrvegr in the Icelandic imagination. In *The 13th International Saga conference* (Durham; York, 6th–12th August, 2006), 935–943 (in English).

Jakobsson, S. (2009). The Emergence of the North. *Scandia: Tidskrift för historisk forskning*, 75/2, 79–81 (in English).

Jakobsson, S. (2019). All the King's men. The incorporation of Iceland into the Norwegian Realm. *Scandinavian Journal of History*, 46/5, 571–592 (in English).

Jakobsson, S. (2020). *The Varangians: In God's Holy Fire*. Springer (in English).

Jómsvíkingasaga. (n. d.). *Heimskringla*. <https://www.heimskringla.no/wiki/Jómsvíkingasaga> (in English).

Kiorsak, V. (2023). The Perception of the Rus in Hauksbók: the Voice and Silence of Historical Source. *Evropský filozofický a historický diskurz*, 9/2, 5–14 (in English).

Larrington, C. (2012). *Völsunga Saga, Ragnars Saga and romance in old norse: revisiting relationships*. In A. Lassen, A. Ney, & A. Jakobsson (Eds.), *The Legendary Sagas: Origins and Development*. Reykjavik: University of Iceland Press, 251–270 (in English).

Long, A.-M. (2017). *Iceland's relationship with Norway, c. 870 – c. 1100. Memory, History and Identity*. Leiden; Boston: Brill (in English).

Mikkelsen, E. (2008). The Vikings and Islam. In N. Price & S. Brink (Eds.), *The Viking World*. London and New-York, 543–549 (in English).

Mariné, S.-M. (2014). *Hálfðanar saga Eysteinnssonar: an inconvenient prince?* https://www.academia.edu/13414589/Hálfðanar_saga_Eysteinnssonar_an_inconvenient_prince (in English).

McDougall, D., & McDougall, I. (Trans.). (1998). *Theodoricus monachus: Historia de Antiquitate Regum Norwagiensium. An Account of the Ancient History of the Norwegian Kings*. London: Viking Society for Northern Research (in English).

Nelson, J. L. (Trans.). (1991). *The annals of St-Bertin Ninth-century histories, 1*. Manchester: Manchester University Press (in English).

Nordal, S., & Turville-Petre, G. (Eds.). (1960). *The Saga of King Heidrek the Wise* (C. Tolkien, Trans.). London; Edinburgh; Paris; Melbourne; Johannesburg; Toronto; New-York: Thomas Nelson and sons Ltd. (in English).

Orning, H. (2016). Transient Borders. The Baltic Viewed from Northern Iceland in the Mid-Fifteenth Century. In W. Jezierski, & L. Hermanson (Eds.), *Imagined Communities on the Baltic Rim, from the Eleventh to Fifteenth Centuries*. Amsterdam, 353–378 (in English).

Ommundsen, Á. (2009). A Saint and his Sequence: Singing the Legend of St. Olaf. *Viking and Medieval Scandinavia*, 5, 151–176 (in English).

Sögubrot af nokkrum fornkonungum. (1894). *Snerpa*. <https://www.snerpa.is/net/forn/sogubrot.htm> (in Icelandic).

Tulinius, T. (2002). *The matter of the North: The rise of literary fiction in thirteenth-century Iceland*. Odense: Odense University Press (in English).

Tulinius, T. (2009). The Sagas and public space. *Studi medievali e moderni*, 13, 193–200 (in English).

Tulinius, T. (2020). Legitimation and Its Problems. The Sagas and the Icelandic Elite in the Thirteenth Century. In *Nordic Elites in Transformation, c. 1050–1250* (Vol. 3: Legitimacy and Glory). London; New-York, 295–311 (in English).

Vasiliev, A. (1946). *The Russian Attack on Constantinople in 860*. Cambridge, Massachusetts (in English).

White, P. A. (1999). The Latin Men: The Norman Sources of the Scandinavian Kings' Sagas. *The Journal of English and Germanic Philology*, 98/2, 157–169 (in English).

Williams, H. (2008). Runes. In N. Price & S. Brink (Eds.), *The Viking World*. London, New-York, 281–290 (in English).

Ynglingatal. Udvalg af norske og islandske skjaldekquad ved Finnur Jónsson. (n. d.). *Heimskringla*. <https://heimskringla.no/wiki/Ynglingatal> (in Danish).

Vladyslav KIORSKAK*PhD (History)**Junior Research Fellow of the Department of the Medieval History
I. Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies of the NAS of Ukraine**ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3144-2405>**e-mail: vlad.kiorsak@gmail.com*

ICELANDIC SAGAS AND RUS ORIGIN. METHODOLOGICAL REMARKS IN THE CONTEXT OF CONTEMPORARY THEORIES

This article analyzes Icelandic sagas within the context of the history of Rus'. It raises the question of which aspects of medieval Eastern European history can be investigated using Old Norse literature.

The focus is placed on the analysis of contemporary Ukrainian historians' arguments, who have used sagas to support or refute the Scandinavian origin of the Rus' state. It is proposed that more attention be given to the context of saga creation and the textual specifics of these sources to assess the reliability of their accounts regarding the presence or absence of Vikings in the early state structures of Rus'. The context of saga creation includes the history of scientific environments in medieval Iceland, politics of memory, intellectual culture, and Rus-Scandinavian political relations during the Saga Age. Equally important is considering sagas as a genre and literary tradition, with their inherent limitations and methods of information storage or transformation. Understanding these factors enhances the evaluation of the historical reliability of sagas and their depiction of various episodes in Rus' history.

It is suggested that sagas may contain fragments of memory representing real multicultural interactions between Scandinavia and Rus'. However, the reliability of these texts is limited. Especially related to the research of the period before the 11th century. The absence of mentions of Rus' princes before Volodymyr the Great in the sagas cannot be used as evidence against their Scandinavian origin. Similarly, it cannot be asserted that Scandinavians had no influence on state-building processes in Rus' based on the sagas' unreliability.

It is concluded that, despite limitations in historical accuracy, sagas remain valuable sources for researching collective perceptions of the past during the High Middle Ages. The sagas are shown to present a distinct image of Rus' within the Scandinavian historical narrative, illustrating how Eastern European territories were integrated into the mythological and historical traditions of the Nordic people.

Key words: sagas, Rus', vikings, History of Ukraine, cultural memory.

*Стаття: надійшла до редакції 5.06.2025
прийнята до друку 21.07.2025*